

BETTY JE EKVALENT TEPLÉ DEKY

Jiří Trávniček: Betty a my (O jednom českém kulturním fenoménu)

Host a Ústav pro českou literaturu AV ČR, Brno a Praha 2022, 248 s.

Josef Prokeš

Profesor Jiří Trávniček se v této pozoruhodné publikaci zamýšlí nad kulturní misí Betty MacDonaldové v českém prostředí. A to nad misí jak čtenářské, tak i emancipační. Postupuje s vědeckou přesností, bez jakékoli publicistické podbízivosti; o to je však text účinnější. Při čtení se usmíváme a případně dojmáme nad fakty samými. Tedy – usmívají i dojmají se především čtenářky a čitelky řečené Betty, jak vyplývá z následujícího. Vezměme to však popořadě.

V úvodu se autor knihy přiznává, že prvotním motorem jeho zájmu byla zvědavost, nikoli zamilovanost. „Ale jak šel čas, hranice mezi ložem a erótem se začala stírat, až z obou látek vznikl jeden amalgám.“ Jiří Trávniček se tak po akademicku svěřil, proč jako muž vstupuje „na terén dominantně ženských zájmů, jakož i feministických témat“.

První část publikace mapuje Betty MacDonaldovou v perspektivě míst i doby jejího života; jsme tedy v USA v krušné době hospodářské krize. Zejména zde oceníme množství doprovodných fotografií, a vcítíme se tak účinněji do atmosféry těch časů: „Sousedé považovali čtení za marnivost, ztrátu času, ba víc – za morální haněbnost.“ Pochopíme snáze, proč Betty psala výhradně o tom, co sama zažila, navíc s faktografickou přesností; nikdy nefabulovala. A pobaví nás, jak je její pojetí života z dnešního nazírání nekorektní, třeba při vylicnění obrazu tamních Japonců, avšak i ten je pojat s všeobjímající laskavostí (proto se její knížky v překladech setkaly v Japonsku s velkými sympatiemi). Já sám jsem se v této kapitole nejvíce pobavil nad grafem frekvence výskytu jména Betty MacDonald v aplikaci Ngram Viewer v podkapitole s názvem „Betty a její druhý život“. A uvědomil jsem si, že

samotný život spisovatelky a následná recepce jejího díla by poskytlý materiál na slušný životopisný román. Přičemž pokračovatelé a napodobitelé Bettyiny typicky ženské perspektivy nazírání skutečnosti dopadli obdobně jako u nás Karel Vaněk coby pokračovatel typicky mužských *Osudů dobrého vojáka Švejka*.

Ve druhé části publikace sleduje naše domácí vydavatelské osudy, kódy a kontexty díla Betty MacDonaldové. Zde mě například potěšila fotokopie lektorské průvodky českého překladu knihy *Vejde a já*, z níž mimo jiné vyčteme, kolik dostali lektori peněz za posudek. Výše nákladů tohoto titulu se u nás kvalifikovaně odhaduje na 700 000 výtisků, což přepočteno na domácnosti činí 0,16. Lahůdkou pro zvědavé je jistě podkapitola o Betty a české cenzuře. Srovnáním dvou českých překladů Trávniček skrze popis, vyprávění, dialog a komentující glosátorství zkouší postihnout, „čímže autorčin styl na čtenáře tak podmanivě působí“. Dochází k závěru, že „klíčovým argumentem pro velkou oblíbenost Betty je genderový aspekt“.

Zajímavé pro nás jsou citované poznatky dvou amerických monografistek Betty MacDonaldové, a to Anne Wellmanové a Samantha Hoekstrové. Druhá jmenovaná ve své magisterské disertaci srovnává Betty s naší Boženou Němcovou, přičemž nachází podobnosti hlavně mezi životem jedné i druhé autorky. Nebo dovozuje, že Bettyina kniha *Kdokoli může dělat cokoli* by se dala číst jako satira na období americké Velké hospodářské krize, podobně jako třeba u nás v duchovně obdobných letech Vaculíkova *Sekyra* a Škvoreckého *Tankový prapor*. Ocitujme si pro osvěžení kousek disertace Samantha Hoekstrové: „Babička je příslovecně moudrá, Betty je ironicky a sebeironicky chytrá. Babička ráda všechny kolem sebe poučuje, Betty si často na úkor lidí kolem sebe dopřává jistého zadostiučinění. A jsou tu ještě dvě podobnosti, trochu kuriózní – čas, kdy obě hrdinky vstávají, jakkoli každá to vnímá jinak.“ Božena Němcová: „V létě vstávala babička ve čtyry...“ Betty MacDonaldová: „Jeden z nejhorších balvanů bylo vstávání ve čtyři ráno...“

Jiří Trávniček si správně všimá, že období největší popularity této americké autorky u nás se kryje s rozvojem našeho chataření a chalupaření: „Chalupaření představuje svého druhu socialistický *biedermeier*.“ Správně dovozuje, že *Vejde a já* tak v našich podmínkách aktivuje další čtenářský kód. Ten osvobodivě nabízí svým čtenářkám možnost identifikovat se s někým, kdo sice žije v přírodě, avšak neumí se tomu valně přizpůsobit. A zmiňuje v této souvislosti rovněž oblíbený jedenáctidílný televizní seriál *Chalupáři* nebo pořad Přemka Podlahy *Receptář*.

Když se u nás posuneme v čase dál, až za normalizaci do období po roce 1989, lehké čtení výhradně pro ženy rozvíjí Halina Pawłowska a postupně se stává zajatkyň vlastní vtípnosti, kterou proměňuje v pouhé bavičství a svoji formulační pohotovost ve spolehlivě zavedenou rutinu. Její Betty je obsažena hlavně ve vypravěčské dikci, konkrétně ve snaze o pointování. A Trávniček následně u Betty a Haliny nalézá další shodné rysy. Jiný Američan, který pokračoval v Betty odlišnými prostředky a jehož si naše kultura přivlastnila daleko více nežli u něj doma, je Robert Fulghum. Jeho *rozšafné mudrování* (bez negativních konotací) odkazuje někam k pozdnímu Janu Werichovi, Miroslavu Horníčkovi či Františku Nepilovi. „*Třebaže jsou Betty a Fulghum každý z jiného těsta, strukturně jsou si blízcí. Jde o dva podobné případy kulturního transferu ve směru Spojené státy – Česká republika.*“

Ve třetí části knihy vstupujeme přímo na pole empirického terénu a soustředujeme se na to, co bylo zjištěno u našich čtenářek Betty MacDonaldové. K uskutečněným rozhovorům přistupují i reprezentativní statistické výzkumy a graf i tabulky jsou nesporně zajímavé. V souhrnu všech čtyř výzkumů vyplývá, že *Vejde a já* je vůbec nejoblíbenější titul v letech 2007, 2010, 2013 a 2018. Až za ním následují *Osudy dobrého vojáka Švejka*, *Harry Potter*, *Babička*, *Egyptan Sinuhet*, *Bible*, *Pán prstenů* a *Saturnin*. O deváté a desáté místo se dělí *Tři kamarádi* a opět Betty MacDonaldová s titulem *Co život dal a vzal*.

Tabulku lze přečíst optikou několika určujících čtenářských protikladů: muži versus ženy (*Švejk – Vejce a já*), mladší čtenáři versus starší čtenáři (*Harry Potter – Babička*), fantazijní versus realistické světy (*Pán prstenů – Co život dal a vzal*), humor versus vážnost (*Saturnin – Tři kamarádi*), 20. století versus tituly starší (*všechny tituly – Babička a Bible*). Těch protikladů, jak demografických, tak žánrově-tematických, je v publikaci uvedeno více, a navíc jsou údaje podrobeny dalším rozborům.

Potěší nás konkrétní odpovědi, třeba Marta Kubišová odpovídá na otázku Kdybyste měla svému dítěti dát na cestu životem jednu knihu, která by to byla? „*Od Betty MacDonald Vejce a já.*“ Namátkou další odpovědi: „*Betty je ekvivalent teplé deky. Když se potřebujeme zachumlat do knížky, tak čteme Betty.*“ (bankovní úřednice, 28 let) „*Betty je pro mě něco jako sestra, kterou jsem nikdy neměla.*“ (ekonomka, 52 let)

Závěr knihy dospívá k zobecnění, které je podnětem k uvažování o čtenářství vůbec. Uvědomujeme si, že literární dílo konkrétním čtením (ať již pozorným, nebo jen povrchním) existuje v komunikaci. Trávniček zde třeba polemicky cituje svého oblíbeného „literárního papeže“ Marcela Reich-Ranického, který obhajoval zábavnou funkci literatury. A uvádí dále názory Rabinowitze, Singera, Tokarczukové, dokonce i Durycha. Trávničkova Betty není jen srandistka od plotny, která se u nás stále ještě vznáší na vlnách čtenářské přízně. Je kulturní fenomén. A nejlépe vám knížku snad doporučím k vlastnímu přečtení citací z odpovědi jedné z narátorek, 55leté referentky: „*A taky jsem se s touhleťou kamarádkou bavila o Betty MacDonaldové a oni ji tam v Americe neznaj. To je český fenomén, něco jako Mrazík, kterej v Rusku taky není známěj, a my ho tady všichni známe nazpaměť. A to je zvláštní, jestli mi jako Češi máme nějakou takovou knížku.*“

Docela mě mrzí, že jsem nebyl zahrnut mezi tazatele. Betty MacDonaldovou znám skrze svoji maminku. Sice jsem konkrétní výtisky prorozváděl, ale stále bych z naší Betty dovedl dámsky citovat. Jako jsme na vojně pánsky soutěžili o co nejdleší citáty ze *Švejka*. ■